

Faruk Taslidža, *Bosanski ejalet u doba Bečkog rata (1683-1699)*, Mostar, 2017., 220 str.

Poraz Osmanlija pod Bečom 1683. označio je prekretnicu u odnosima između europskih sila i Osmanskoga Carstva. Osmanska ekspanzija prema Zapadu je zaustavljena, a Carstvo je izgubilo značajne dijelove europskoga teritorija, što je još 1686. dovelo do ukidanja Budimskoga ejaleta. Bečki će se poraz odraziti i na zbivanja i prilike u Bosanskom ejaletu, koji je zbog svoga strateškog položaja bio od velike važnosti za sukobljene strane. Knjiga Faruka Taslidže, s gore navedenim naslovom, djelomično je dorađena doktorska disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2015. Knjiga, objavljena u izdanju Federalnoga ministarstva obrazovanja i nauke/znanosti u Mostaru, donosi šest kronološki poredanih poglavlja kroz koje autor obrađuje prilike u Bosanskom ejaletu do početka i tijekom Bečkoga rata.

Nakon sadržaja i uvodnoga dijela slijedi prvo poglavlje naslova *Osmanско Carstvo i Bosanski ejalet tokom XVII stoljeća (do početka Bečkog rata)* (str. 15-35) u kojemu autor donosi pregled prilika u Osmanskom Carstvu, kao i zbivanja u Bosanskom ejaletu do početka Bečkog rata. Pogoršanje privrednih prilika, obezvrjeđivanje novca i smanjivanje državnih prihoda, socijalni nemiri, unutarnji sukobi izazvani djelovanjem vjerskoga pokreta kadizadeliya, te sve veće promjene koje su se zapažale kod janjičara, bili su samo neki od problema s kojima se Carstvo suočavalo. Tek će veliki veziri iz obitelji Čuprilić u drugoj polovici 17. stoljeća uspjeti za jedno izvjesno vrijeme stabilizirati državu, ali će izbijanje Bečkog rata prekinuti započeti proces obnove države. Zbivanja i promjene u Carstvu izravno su pogađala i Bosanski ejalet. Tijekom Dugoga rata (1593.-1606.), u kojemu aktivno sudjeluju i spahije iz Bosanskoga ejaleta, dolazi do krize izazvane stalnim ratnim stanjem, nedostatkom živežnih namirnica te izbjegavanjem obveza pojedinih sandžak-begova. Nakon Dugoga rata dolazi do promjena u vojno-organizacijskom pogledu. Na sjevernim i zapadnim granicama formira se krajiška zona (serhat), tako da će do sredine 17. stoljeća biti osnovano 19 kapetanija, a do početka Bečkoga rata njihov broj će se dodatno povećati. Poseban problem Bosanskoga ejaleta u prvoj polovici 17. stoljeća jest gubitak stanovništva (raje), i to u pograničnim dijelovima Krčko-ličkoga, Kliškoga i Hercegovačkoga sandžaka, gdje dolazi do smanjenja broja naseljenih sela.

Opća kriza Osmanskoga Carstva u Bosanskom ejaletu dovodi i do sve intenzivnije hajdučije, a položaj stanovništva dodatno pogoršava uvođenje novih poreza i stalna vojna mobilizacija. Tijekom Kandijskoga rata (1645.-1669.), za vrijeme kojega će se vojne akcije voditi i u pograničnom dijelu s Dalmacijom, spahije i zaimi iz Bosanskoga ejaleta aktivno će sudjelovati u osvajanju i obrani brojnih gradova, ali i na drugim ratištima na istoku Europe. Potpisivanje Kandijskoga mira nije dovelo do smirivanja prilika na dalmatinskom području, kao ni u bokokotorskom zaljevu koje je također bilo na udaru. Stalna ratna opasnost i nesigurnost iscrpilo je i desetkovalo stanovništvo. Gradovi stagniraju, a porast cijena i inflacija dodatno pogoršavaju položaj stanovništva, što sve dovodi do nezadovoljstva koje će kulminirati 1682. godine kada dolazi do otvorene pobune koja je ubrzo ugušena.

U drugom poglavlju *Odjek osmanskog poraza pod Bečom (1683.) u Bosanskom ejaletu* (str. 37-57) autor obrađuje vojne pripreme velikoga vezira Kara Mustafe za vojni pohod na Beč u kojemu će sudjelovati vojne snage Bosanskoga ejaleta, ali i Egipta, Halepa, Damaska, te reakciju kršćanskih podanika na zbivanja pod Bečom. Vrlo brzo nakon osmanskoga neuspjeha dolazi do pobune u Krčko-ličkom i Kliškom sandžaku, a pogranična anarhija širila se i prema Hercegovini. Značajnu ulogu u širenju pobune i odmetništvu katoličkih podanika imali su i franjevci Bosanskoga ejaleta. Osim toga, na osmanskom je teritoriju među pripadnicima obiju konfesija djelovala i špijunska mreža Mlečana. Uz kršćanske pripadnike, Morlake, Mlečani će uspostaviti kontakte i s muslimanskim pripadnicima vojnih postrojbi, ali i s hercegovačkim vlaškim plemenima kako bi se zauzimali za mletačke interese. U prvim godinama po izbijanju sukoba Mlečani će ostvariti značajne uspjehe u Jonskom moru, a na istočnohercegovačkom i dubrovačkom području brojne pljačkaške akcije poduzet će hajdučki harambaša Bajo Nikolić Pivljanin.

Bosanski ejalet kao privremena ratna zona u prvoj fazi Bečkog rata (str. 59-80) naslov je trećeg poglavlja u kojemu se obrađuju ratne operacije od 1685. do kraja 1687. To je razdoblje uspješnih akcija Mlečana i carske vojske, te uspješne habsburško–mletačke suradnje u vojnim akcijama u Krčko-ličkom sandžaku. Nakon gubitka Budima i Sinja 1686. uslijedili su porazi Osmanlija u Podoliji i Peloponezu. U svim pokrajinama vršena je dodatna mobilizacija, koje nije bio pošteđen ni Bosanski ejalet. Prekretnica u daljnjem ratovanju bio je poraz Osmanlija na Mohačkom polju kod Haršanja 1687., nakon koje dolazi do državnoga udara i smjene na osmanskom prijestolju. Haršanjski poraz potaknuo je i seobu muslimana iz cijele Slavonije, a napadom carske Rusije na Krimski Kanat otvoren je novi front na istoku. Prodorom habsburške vojske u

Slavoniju 1687., koji je uslijedio nakon proglasa cara Leopolda I. kojim poziva kršćansko stanovništvo na ustanak i pridruživanje carskoj vojsci, Bosanski je ejalet izgubio svoju slavonsku krajinu. Sav teritorij između Save i Drave našao se u habsburškom posjedu.

U četvrtom poglavlju *Bosanski ejalet u vrijeme valije Topal Husein-paše (1687-1690)* (str. 81-109) obrađuje se nastavak vojnih operacija i prodor habsburške vojske kroz Posavinu, čije su vojne operacije rezultirale oslobađanjem Dubice, Jasenovca, prostora uz rijeku Savu te Beograda i Zvornika na Drini. Uspjesi Habsburgovaca doveli su do stradanja i raseljavanja muslimanskoga stanovništva sa sjevera ejaleta, dok u isto vrijeme Mlečani nižu uspjehe u dalmatinskom zaleđu osvajajući Knin 1688., te Norinsku kulu 1689. O ozbiljnosti situacije u kojoj su se Osmanlije našli, a koji su ratovali na više frontova od Ugarske preko Podolije i Ukrajine do Moreje, najbolje govori podatak o njihovu povlačenju iz Smederevskoga i dobrog dijela Rumelijskoga sandžaka. U protuudaru Osmanlija, bosanski valija Topal Husein-paša uspio je povratiti Zvornik, ali nije se mogao spriječiti prodor Habsburgovaca u Krčko-lički sandžak, čime je osmansko razdoblje u Lici i Krbavi bilo završeno. Pod vodstvom novoga velikog vezira Fazil Mustafe-paše Ćuprilića, Osmanlije su uspjele vratiti neke od izgubljenih gradova, među kojima Beograd i Smederevo, a Topal Husein-paša uspio je povratiti teritorij Pakračkog sandžaka, Novi, Dubicu i Jasenovac. Unatoč preokretu, prilike u Bosanskom ejaletu bile su nepovoljne. Vladala je nestašica novca i opća nesigurnost na području donje Neretve, a situaciju je pogoršavala i kuga koja se 1690. pojavila u Sarajevu, Banjoj Luci i proširila se na Dalmaciju i njezino zaleđe.

Peto poglavlje *Bosanski ejalet u vrijeme valije Korča Mehmed-paše (1691-1697)* (str. 111-157) obrađuje završnu fazu rata u kojoj je ključna bila bitka kod Slankamena 1691., koja je označila prekretnicu u daljnjem ratovanju. Teritorij prekosavskih osvajanja, koja je u prethodnom razdoblju uspješno izveo Topal Husein-paša, sada je ponovo izgubljen u korist carske vojske. Pakrački je sandžak za Osmanlije u cijelosti bio izgubljen. Zbog poraza u prosincu 1691. smijenjen je bosanski valija Bujuk Džafer-paša, koji je početkom iste godine bio postavljen na taj položaj, a za novog valiju imenovan je Korča Mehmed-paša. Novi je namjesnik zbog teške financijske situacije stanovništvu nametnuo bespravni porez *segban-akću*, koji je Porta nakon pritužbe pristigle iz sarajevskoga kadiluka zabranila. Vojna nedisciplinacija i odmetništvo sve više je dolazilo do izražaja, ali je isto tako bilo primjera požrtvornosti i odanosti Osmanском Carstvu. U isto vrijeme mletački ratni planovi bili su usmjereni na prostor donje Neretve i uspješnoj obrani Kleka i kule Smrdan. Dok su kršćanske snage na ugarskom ratištu 1693. bezuspješno pokušavale

osvojiti Beograd, Mlečani su uz pomoć Morlaka 1694. osvojile Gabelu, važno privredno i vojno središte Bosanskoga ejaleta. Uslijedilo je relativno mirno razdoblje kada na prostoru Bosanskoga ejaleta nije bilo većih vojnih akcija, osim razračunavanja osmanskih vlasti sa svepri-sutnom hajdučijom. Tek će 1697. godina donijeti nove bitke i poraze na obje zaraćene strane. Za Osmanlije je najteža bila bitka kod Sente, gdje su pretrpjeli strahovit poraz. Nakon bitke austrijski vojskovođa Eugen Savojski krenuo je s vojskom preko Save kroz Bosanski ejalet i prodro sve do Sarajeva, koji je tom prilikom zapalio.

Bosanski ejalet u posljednjoj godini Bečkog rata (str. 159-183) naslov je posljednjeg, šestog poglavlja. Poraz kod Sente nije označio i kraj ratnih sukoba. Mlečani su 1698. bezuspješno pokušali osvojiti Stolac i Počitelj, a tijekom ljeta iste godine u cijelom ejaletu provođena je dodatna mobilizacija za osmanski pohod u Dalmaciju, cilj kojega je bilo ponovno osvajanje Sinja. Unatoč nadmoći, Osmanlije nisu u tome uspjele. Već nakon bitke kod Sente postalo je jasno da se ratni ciljevi Osmanlija ne mogu ostvariti. Unatoč onima koji su i dalje zagovarali nastavak rata, Porta je u srpnju 1698. pristala na mirovne pregovore prema načelu *uti possidetis*. Pregovori, uz posredništvo Engleske i Nizozemske, započeli su 13. studenoga u blizini Srijemskih Karlovaca. Prema odredbama mirovnoga ugovora granica Osmanskoga Carstva pomaknula se na tokove rijeka Save i Une. Uslijedilo je razgraničenje s Habsburgovcima i Mlečanima, koje će biti gotovo u siječnju 1701. Na samom kraju autor daje kratak osvrt na posljedice Bečkog rata i svu tragediju koja je zadesila stanovništvo Bosanskoga ejaleta tijekom i nakon sukoba.

Slijede zaključak na bosanskom i engleskom jeziku, rječnik termina, popis izvora i literature, zatim skraćenice korištene u tekstu, popis slika, registar osobnih imena te recenzije i bilješka o autoru. Knjiga je obogaćena i slikovnim prikazima različitih karata, gradova i utvrda iz obrađenoga razdoblja.

Tematika koju Faruk Taslidža obrađuje nije nova, ali je dosada bila nedovoljno istražena i pomalo zapostavljena. Autor je obradom novih i već postojećih podataka dublje ušao u samu problematiku, povezujući uzročno-posljedičnu vezu zbivanja na ugarskom ratištu s onima u Bosanskom ejaletu, pritom dajući jasnije i konkretnije odgovore na pojedina pitanja. Tako na mnogim mjestima nadopunjuje stare te iznosi nove podatke i saznanja o osmanskome razdoblju na prostoru Bosanskoga ejaleta, što ovu knjigu čini značajnim doprinosom bosanskohercegovačkoj historiografiji, koja će zasigurno naići na pozornost znanstvenih krugova.

Dijana Pinjuh